

LAUSUNTO

Helsinki 9.2.2021

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Viite: Sosiaali- ja terveysvaliokunta keskiviikko 10.02.2021 klo 09.45 / VNS 3/2020 vp / Asiantuntijapyyntö

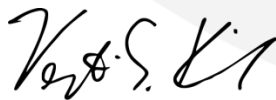
Asia: VNS 3/2020 vp Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa

Ohessa SOSTEN kirjallinen lausunto.

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveystieteellinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on 233 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä 76 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja: erityisasiantuntija Kirsi Marttinen, kirsi.marttinen@soste.fi, 050 531 4244

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

SOSTE

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry
SOSTE Finlands social och hälsa rf
SOSTE Finnish Federation for Social Affairs and Health

www.soste.fi

LAUSUNNON KESKEINEN SISÄLTÖ

Lausunnon painopisteinä on sosiaali- ja terveysvaliokunnan toimialalle ja SOSTelle keskeiset köyhyyden poistamisen, eriarvoisuuden vähentämisen ja terveyden edistämisen tavoitteet. Lausunnossa käsitellään myös lyhyesti koulutustavoitetta ja ilmastotoimia hyvinvoinnin näkökulmasta.

Keskeiset näkökulmat:

- Selonteossa käsitellään koronapandemian vaikutuksia hyvin suppeasti, vaikka tiedossa on, että vaikutukset ovat laajat ja kohdistuvat erityisesti jo heikoimmassa asemassa oleviin ihmisiin. Pandemia vaikuttaa mm. köyhyyteen, eriarvoisuuteen, yleiseen hyvinvointiin, ruokaturvaan ja koulutukseen, ja sen myötä kestävän kehityksen tavoitteiden saavuttamiseen, mutta selonteon kuvaus nykytilasta jää tältä osin vaillinaiseksi
- On tärkeää, että koronan vaikutuksia, siitä selviytymistä ja myös elpymispaketin toimeenpanoa tarkastellaan heikoimmassa asemassa olevien, köyhyyden poistamisen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.
- Perusturva ei ole riittävä turvaamaan kaikille riittävää ravintoa. Yleisperiaatteena ruokapolitiikassa tulee olla se, että kaikilla ihmisillä on riittävän suuri ruokabudjetti ja että kannustimet käyttää se terveellisen ruoan hankintaan ovat mahdollisen suuret.
- Suomen tulee panostaa hallitusohjelman toteuttamiseen siten, että turvataan yhdenvertaiset terveys- ja hyvinvointipalvelut kaikille, erityisesti haavoittuvassa asemassa oleville.
- Kouluilla on tärkeä rooli sosiaalisesti kestävän kehityksen vahvistamisessa. Osaamiserojen kaventamisen, alisuoriutumisen, koulussa viihtymättömyyden, kiusaamisen ja runsaiden poissaolojen ehkäisyn näkökulmasta on tärkeä nostaa esiin [yhteisöllisen oppilashuollon](#) roolin vahvistamisen tärkeys kouluissa vahvistamaan oppimista, hyvinvointia, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja osallisuutta. Alueellisuus huomioiden panostus oppilashuollon resurssien turvaamiseen sekä opettajaresursseihin ja opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen on varmistettava.
- Hyvinvointi- ja terveyserojen kaventaminen edellyttää panostamista ennaltaehkäisyyn, onnistunutta sosiaali- ja terveydenhuollon integraatiota ja ihmisten osallisuuden vahvistamista. Myös digitalisaatiokehityksessä on huolehdittava siitä, että kaikilla on mahdollisuus saada tarvitsemaansa apua, palvelua ja neuvontaa.
- Sosiaali- ja terveysalan tulee ilmastonmuutokseen sopeutumisen lisäksi omalta osaltaan toimia myös ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi.

Tavoite 1: Poistaa köyhyys sen kaikissa muodoissa kaikkialta

Selonteosta puuttuu kokonaan kuvaus koronapandemian vaikutuksesta köyhyyteen. Pandemia koettelee eniten niitä, jotka jo ennen koronaa ovat joutuneet taistelemaan päivittäisestä selviytymisestään. Se on tuonut esiin jo olemassa ollutta eriarvoisuutta ja syventänyt

sitä. Pandemia on lisännyt työttömyyttä ja vaikeuttanut ihmisten toimeentuloa. Pitkäaikaistyöttömyys on kääntynyt kasvuun.

Pandemian ennakoidaan lisäävän köyhyyttä. Valtioneuvoston selonteossa todetaan vain, että pienituloisten osuudessa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia viime vuosina. Vuonna 2019 pienituloisten määrä kasvoi 0,5 prosentilla edellisvuodesta, 12,3 prosenttiin väestöstä. Myös lapsiperheköyhyys lisääntyi. Pienituloisissa kotitalouksissa eli 121 000 lasta 2019, kun edellisenä vuonna heitä oli 112 000. Lisäksi pitkittyneesti perusturvan varassa elävien määrä jatkoi kasvuaan. Heitä oli 98 524 vuonna 2019, kun luku oli 61 097 vuonna 2010. Edellisvuodesta lukumäärä kasvoi noin 400 henkilöllä. VATT:in tuoreissa laskelmissa arvioidaan vuonna 2020 köyhyysriskin kasvaneen 0,7 prosenttiyksikköä. Ilman etuusjärjestelmän vaikutusta olisi köyhyyden kasvu ollut paljon suurempaa.

Selonteossa todetaan, että ”koronaviruspandemian johdosta pikaisia toimenpiteitä on kohdistettu toimeentulon turvaamiseen poikkeusoloissa”. Nämä toimet olivat tärkeitä. Koronakriisi osoitti puutteita muun muassa perusturvan kattavuudessa, kun yksinyrittäjien ja freelancereiden huomattiin kriisissä jäävän tyhjän päälle töiden loputtua. Yrittäjille mahdollistettiin väliaikaisesti oikeus työmarkkinatukeen. Etuusjärjestelmä ei kuitenkaan tarjonnut poikkeustilanteessa riittävää turvaa kaikille. Vaikka työttömyysturvan kattavuutta laajennettiin ja perustoimeentulotuen käsittelyä pyrittiin sujuvoittamaan, lisääntyi ruoka-avun tarve.

Selonteossa mainitaan, että ”Yhteiskunnan katastrofivalmiuden parantamisessa ja ilmastonmuutokseen varauduttaessa eri väestöryhmien asemaan kiinnitetään huomiota”, mutta tälle ei ole kerrottu mitään toimenpiteitä. Ylipäättään köyhyyden vähentämisen osalta mainitaan erilaisia uudistustavoitteita, mutta ei ole mainintaa konkreettisista toimenpiteistä tai jo käynnistyneistä toimista. On tärkeää, että koronan vaikutuksia, siitä selviytymistä ja myös elpymispaketin toimeenpanoa tarkastellaan heikoimmassa asemassa olevien, köyhyyden poistamisen ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Suomen tulee:

- jatkaa perusturvan korottamista asteittain kohti viitebudjettien määrittelemää kohtuullisen minimin tasoa, parantaa perusturvan kattavuutta, muokata etuusjärjestelmää selkeämmäksi ja sujuvammaksi
- Lapsiperheköyhyyden vähentämiseen on kiinnitettävä erityistä huomiota. Perusturvalla voidaan osaltaan tukea lapsiperheköyhyyden vähentämistä: sidotaan lapsilisät indeksiin, korotetaan vähimmäismäärien päivärahojen tasoa ja tarkistetaan etuuskorotusten tasoja
- lisätä kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen tuotantoa

Tavoite 2: Poistaa nälkä, saavuttaa ruokaturva, parantaa ravitsemusta ja edistää kestävä maataloutta

Selonteossa todetaan, että ”Suomessa on turvattu, että kaikilla on mahdollisuus saada turvallista ja ravinteikasta ruokaa ympäri vuoden”. Ruoka-apujonot ovat kuitenkin

muodostuneet pysyviksi, ja koronakriisin myötä ruoka-avun tarve moninkertaistui. Korona lisäsi mm. opiskelijoiden ja lapsiperheiden ruoka-avun tarvetta. Perusturva ei ole riittävä turvaamaan kaikille riittävää ravintoa.

EU:n tilastokeskuksen mukaan ruoka oli Suomessa vuonna 2018 n. 20% EU:n keskitasoa kalliimpaa. Pienituloisilla menee suhteellisesti enemmän rahaa ruokaan kuin suomalaisilla keskimäärin. Ruoan saatavuutta olisi mahdollisuus tukea veropoliittisilla ratkaisuilla. Hintarakenne olisi mahdollista tehdä sellaiseksi, että tuottajat saavat myynnistä riittävän toimeentulon ja kuluttajilla olisi varaa ostaa ravitsevaa ja terveellistä ruokaa. Yleisperiaatteena ruokapolitiikassa tulee olla se, että kaikilla ihmisillä on riittävän suuri ruokabudjetti ja että kannustimet käyttää se terveellisen ruoan hankintaan ovat mahdollisen suuret.

Koska elintarvikkeiden hintojen kehitys vaikuttaa keskeisesti pienituloisten ostovoimaan, voivat esimerkiksi elintarvikkeiden verotusta koskevat päätökset vaikuttaa merkittävästi heidän toimeentuloonsa. Suomessa on puhuttu viime vuosina esimerkiksi siirtymisestä yhteen verokantaan arvonlisäverotuksessa. Koska elintarvikkeiden arvonlisävero on nyt alempi kuin yleinen verokanta, tulisi muutoksia tehdessä arvioida tarkkaan niiden vaikutukset pienituloisten ostovoimaan ja tarvittaessa kompensoida ne perusturvaetuuksien korotuksina. Elintarvikkeiden hintojen nousua tulisi yrittää hillitä myös muutoin, esimerkiksi kaupan kilpailua lisäävillä politiikkatoimilla.

[SOSTE on esittänyt myös terveysturusteen valmisteveron käyttöönottoa](#). Sen avulla voitaisiin edistää terveellistä ravitsemusta verorasitteen kohdistuessa epäterveellisiin tuotteisiin. Tuoreen tutkimuksen mukaan yli puolet suomalaisista kannattaa tällaista veroa. Hallitus on ohjelmassaan luvannut selvittää veron käyttöönoton mahdollisuutta, mutta työryhmää ei ole edelleenkään nimetty.

Tavoite 3: Taata terveellinen elämä ja hyvinvointi kaiken ikäisille

On tärkeää, että hallitusohjelman tavoitteita ja toimia hyvinvoinnin edistämiseksi ja eriarvoisuuden vähentämiseksi, ikäystävällisyyden edistämiseksi, sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden parantamiseksi viedään määrätietoisesti eteenpäin. Järjestöjen Agenda2030 arvion mukaan parannettavaa on paljon. Suomen terveysturustajärjestelmä on yksi Euroopan eriarvoisimmista ja hyvinvointi- ja terveyserot ovat merkittäviä. Kotitalouksien osuus terveydenhuoltomenoista on Suomessa suurempi kuin muissa Pohjoismaissa ja EU:ssa keskimäärin.

Tavoitteessa 3.8 mainitaan, että perustason palvelujen saatavuudessa on ongelmia. Tämä osaltaan vaikuttaa siihen, että Suomessa terveyserot eri väestöryhmien välillä ovat suuret. Hoidon esteiden poistamiseksi ja terveyden tasa-arvon lisäämiseksi on esitetty asiakasmaksujen alentamista. Asiakasmaksuihin tehtiin muutoksia, jotka osin poistavat hoidon esteitä, mutta nämä toimet eivät vielä riitä. [SOSTE esittää, että asiakasmaksulain uudistamisen yhteydessä terveyskeskuslääkärikäynnit säädettäisiin maksuttomiksi](#). Lisäksi nykyiset palvelu-, matka- ja lääkemaksukatot tulisi yhdistää ja sitoa se takuueläkkeen tasoon. Maksukaton seuranta tulisi automatisoida ja maksukertymää tarkastella 12 kuukauden aikana jaksotetusti.

Asiakasmaksujen kohtuullistamista koskevaa lainsäädäntöä tulisi vahvistaa ja varmistaa, että kunnissa ja tulevaisuudessa hyvinvointialueilla toimitaan lain hengen mukaisesti.

[Myös sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistuksen pääpainon tulee olla hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen ja perustason palveluiden kuntoon saamisessa.](#) Perustason sosiaali- ja terveydenhuoltoa on vahvistettava ja sen kehittämisen on oltava uudistuksen keskiössä. Palvelut on saatava oikea-aikaisesti ja niiden tulee vastata ihmisten tarpeisiin sekä tukea ja vahvistaa ihmisten hyvinvointia. Hyvin toimivilla peruspalveluilla voidaan ennaltaehkäistä kalliiden erityispalveluiden tarvetta sekä estää ongelmien kasaantumista ja vähentää inhimillistä kärsimystä.

TOIMENPITEET

Suomen tulee panostaa hallitusohjelman toteuttamiseen siten, että turvataan yhdenvertaiset terveys- ja hyvinvointipalvelut kaikille, erityisesti haavoittuvassa asemassa oleville.

Perustason palveluiden saatavuuden ongelmien ratkaisemiseksi:

- Asiakasmaksujen kohtuullistamista koskevaa lainsäädäntöä tulee vahvistaa ja varmistaa, että kunnissa ja tulevaisuudessa hyvinvointialueilla toimitaan lain hengen mukaisesti.
- Sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistuksen painopiste tulee olla perustason palveluiden kuntoon saamisessa.

Tavoite 4: Taata kaikille avoin, tasa-arvoinen ja laadukas koulutus sekä elinikäiset oppimismahdollisuudet

Hallitusohjelman koulutustavoitteista lait oppivelvollisuuden pidentämisestä ja maksuttomasta toisen asteen koulutuksesta sekä subjektiivisen päivähoito-oikeudesta rajaamisen poistosta on saatettu voimaan. Päätökset tukevat lasten ja nuorten sivistyksellisiä oikeuksia ja oppimista ja edistävät tasa-arvoa.

Alatavoitteen 4.1 toteutumiseksi SOSTE korostaa, että oppilaiden opiskeluun ja hyvinvointiin tarvittavan tuen tulisi selonteossa olla vahvemmin esillä. Tukeen tulee resursoida määrällisesti ja laadullisesti niin, että tuki on riittävää, oikea-aikaista ja tehokasta. Koronapandemia on osaltaan tuonut monia haasteita oppimiselle, opetustyölle ja hyvinvoinnille kasvattaen tuen tarpeita, jotka osalle oppilaista ulottuvat pitkälle. Alueellisuus huomioiden panostus oppilashuollon resurssien turvaamiseen sekä opettajaresursseihin ja opettajien perus- ja täydennyskoulutukseen on varmistettava.

Alatavoitteisiin 4.1 ja 4.4 liittyen selonteossa on tärkeä tuoda esille koulun rooli sosiaalisesti kestävä kehityksen vahvistamisessa. Osaamiserojen kaventamisen, alisuoriutumisen, koulussa viihtymättömyyden, kiusaamisen ja runsaiden poissaolojen ehkäisyn näkökulmasta on tärkeä nostaa esiin [yhteisöllisen oppilashuollon](#) roolin vahvistamisen tärkeys kouluissa vahvistamaan oppimista, hyvinvointia, sosiaalista vastuullisuutta, vuorovaikutusta ja

osallisuutta. Koulun toimintakulttuurin hyvinvointia ja yhteisöllisyyttä tuottavia painotuksia hyvinvoinnin ja oppimisen edistämiseksi on välttämätöntä panostaa myös liittyen PISA-tutkimuksen tuloksiin, jotka osoittavat suomalaisen peruskoulun eriarvoistumisesta. Eriarvoistumista tapahtuu koulujen välillä ja koulujen sisällä.

Tavoite 10. Vähentää eriarvoisuutta maiden sisällä ja maiden välillä

Selonteosta puuttuu kokonaan kuvaus eriarvoisuutta aiheuttavista tekijöistä Suomessa. Nämä on syytä tiedostaa etenkin nyt, kun pandemia on jo syventänyt ja syventää ilman tehokkaita toimia jo olemassa olevaa eriarvoisuutta.

Hyvinvointi- ja terveyserot eri väestöryhmien välillä ovat Suomessa sitkeitä ja hämmentävän suuria. Niiden kaventaminen edellyttää sekä panostamista ennaltaehkäisyyn että onnistunutta sosiaali- ja terveydenhuollon integraatiota. Huono-osaisuus kasautuu – etenkin pandemian kaltaisessa poikkeustilanteessa. Lisäksi huono-osaisuus on usein ylisukupolvista; köyhyys ja sen seuraukset siirtyvät sukupolvelta toiselle.

Ihmiset ovat eriarvoisessa asemassa sen mukaan, missä asuvat. Palveluiden saatavuudessa, niiden maksullisuudessa ja myös terveydessä ja hyvinvoinnissa on eroja niin maan eri osien välillä kuin kuntien eri alueiden välillä. SOSTEn julkaisemassa [Perusturvan kehitys 2010-2020](#) (Honkanen) todetaan, että tuloerot ja köyhyys kasvoivat vuosien 2016 ja 2019 välisenä aikana. Vuonna 2020 simuloidut tulonjakoindikaattorien muutokset kehittyvät kaikilta osin myönteisempään suuntaan, mutta muutos korvaa vain osittain vuosien 2016–2019 huonontumisen. Selvitys osoittaa myös, että veronkevennyksiä rahoitettiin osittain tulonsiirtoja leikkaamalla. Selvityksessä käsitelty tulonsiirtojen leikkaukset ovat koskettaneet enemmän alempia tuloluokkia, kun taas verohelpotukset ovat suosineet ylempiä tuloluokkia. Yhteisvaikutus on hyvätulaisia suosiva ja pienituloisille kielteinen.

Digitalisaatio on suurelle osalle väestöstä positiivinen asia: asioiden hoito helpottuu, nopeutuu ja muuttuu edulliseksi tai maksuttomaksi. Nopea digitalisaatiokehitys jättää kuitenkin keltastaan osan ihmisistä: Yli puolet suomalaisista esimerkiksi kokee sähköisten sosiaali- ja terveyspalveluiden käytössä esteitä: ihmisillä on puutteita paitsi osaamisessa myös laitteissa ja yhteyksissä. Tämä tuli erityisen selvästi näkyviin heti koronapandemian alkuvaiheessa: kun kaikessa siirryttiin toimimaan etäyhteyksin, jäi osa tästä ulkopuolelle.

Digitalisaatiokehityksessä on huolehdittava siitä, että kaikilla on mahdollisuus saada tarvitsemaansa apua, palvelua ja neuvontaa – tarvittaessa henkilökohtaisesti.

Eriarvoisuuden vähentämiseksi on ratkaistava ihmisten osallisuuden eriarvoisuus. Yleinen eriarvoistuminen vaikuttaa kansalaisten edellytyksiin osallistua poliittiseen toimintaan ja luo eriarvoisuutta yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen. Eriarvoisuuden vähentäminen vahvistaa oikeudenmukaisuutta ja osallisuutta sekä ylläpitää yhteiskuntarauhaa.

TOIMENPITEET

- Eriarvoistumiskehitystä on katkaistava määrätietoisesti ja pitkäjänteisesti: tarvitaan sosiaaliturvan kokonaisuudistus, perusturvan tasoa on korotettava ja etuusjärjestelmää on kehitettävä selkeäksi ja ymmärrettäväksi
- Palvelujen yhdenvertainen saatavuus, saavutettavuus ja laatu tulee turvata eri puolilla maata
- Digitalisaatiokehityksessä ei saa jättää ketään tuen ja palvelujen ulkopuolelle

Tavoite 13: Toimia kiireellisesti ilmastonmuutosta ja sen vaikutuksia vastaan

Ilmasto- ja ympäristökasvatuksen käsittely läpileikkaavana teemana eri koulutusasteilla varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen on tärkeää alata tavoitteen 13.3. kannalta. [Sosiaali- ja terveysministeriön ilmastonmuutoksen sopeutumissuunnitelman kommentoitavana olevassa luonnoksessa](#) esitetään, että työterveyshuollon erikoislääkärikoulutukseen lisättäisiin sisältöä ilmastonmuutokseen liittyvistä terveys- ja työkykyvaikutuksista. Myös muiden sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten koulutukseen olisi hyvä lisätä ilmastonmuutokseen kytkeytyvien terveyteen ja hyvinvointiin kohdistuvien riskien käsittelyä.

[Kansallisen ilmastonmuutoksen sopeutumissuunnitelman toimeenpanon 2022 väliarvioinnin](#) mukaan ilmastonmuutokseen sopeutumistarpeen tiedostaminen sote-alalla oli suppeaa, tietaso ilmastonmuutokseen liittyvistä alaa koskevista riskeistä on heikko ja sopeutumiseen liittyvä yhteistyö muiden toimijoiden kanssa vähäistä. Sosiaali- ja terveysministeriön sopeuttamissuunnitelman julkistus ja jalkauttaminen toivottavasti vastaavat tähän tietotason ongelmaan, ja edistävät alataavoitetta **13.1**. Ilmastonmuutokseen sopeutuminen sosiaali- ja terveysalalla on erityisen tärkeää, koska ilmastonmuutoksen vaikutukset kohdistuvat haavoittuvimpiin ryhmiin. Esimerkiksi helteisiin liittyvien terveysongelmien ja hellekuolemien riski on suurin ikääntyneillä ja pitkäaikaissairailta.

Sosiaali- ja terveysalan tulee ilmastonmuutokseen sopeutumisen lisäksi omalta osaltaan toimia myös ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi. [Yksinään terveydenhuollon päästöt muodostavat 5 prosenttia kansallisesta hiilijalanjäljestä Suomessa](#). Näitä päästöjä voidaan vähentää muun muassa energiatehokkuuden parantamisella, mikä tuo myös säästöjä lämmityskustannuksiin. Energiaremontteja kannattaa toteuttaa myös sosiaali- ja terveysalan toimitiloissa osana koronan jälkeisiä elpymistoimia.

TOIMENPITEET

- Sosiaali- ja terveysalan ilmastonmuutoksen sopeutumisen toimia ja aiheen tunnettuutta alalla tulee vahvistaa mm. maaliskuussa julkaistavan Sosiaali- ja terveysministeriön sopeuttamissuunnitelmaan liittyvän tiedotuksen ja jalkauttamisen kautta.
- Ilmastonmuutoksen ja ympäristökasvatuksen eri koulutusaloja ja asteita koskeva läpileikkaavuus tulisi huomioida myös sote-alan koulutuksessa.
- Myös sosiaali- ja terveysalalla, kuten kaikilla yhteiskunnan toimialoilla tulee tehdä päästövähennyksiä.